

Chrześcijańska Akademia Teologiczna
Wpłynęło dn. 29.10.2019 r.
Nr 1089 / 5 / 2019
Zał. -

Prof. zw. dr hab. Eugeniusz Sakowicz

Członek Komitetu Nauk Teologicznych Polskiej Akademii Nauk

Kierownik Katedry Religiologii i Ekumenizmu

Wydział Teologiczny UKSW w Warszawie, ul. Dewajtis 5, 01-815 Warszawa

e-mail: eugeniusz.sakowicz@wp.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej:

Ks. Yury Subatkouski

Миссионерская деятельность в православной и римско-католической трактовках.

Аналогии и отличия

[*Działalność misyjna w ujęciu prawosławnym i rzymsko-katolickim. Analogie i różnice*]

napisanej pod kierunkiem ks. prof. ChAT dr hab. Mirosława A. Michalskiego

Warszawa 2018

Wydruk komputerowy, ss. 227

Wprowadzenie

Przedstawiona do oceny – napisana w języku rosyjskim – rozprawa doktorska ks. Yury’ego Subatkouski’ego pt. *Миссионерская деятельность в православной и римско-католической трактовках. Аналогии и отличия* [*Działalność misyjna w ujęciu prawosławnym i rzymsko-katolickim. Analogie i różnice*], napisana pod kierunkiem ks. prof. ChAT dr hab. Mirosława A. Michalskiego podejmuje ważny temat z zakresu misjologii, historii misji, teologii misji, również ekumenizmu. Stanowi dzieło oryginalne nie tylko w rosyjskojęzycznej literaturze przedmiotu.

W polskiej bibliografii z zakresu teorii i dziejów misji pozycje traktujące o wkładzie Kościoła prawosławnego w dzieło ewangelizacji różnych ludów i narodów są „śladowo” obecne. Jednym z nielicznych autorów, który syntetycznie prezentował misje prawosławne prowadzone w różnych „miejscach” świata (a nie tylko na wielkich przestrzeniach Rosji przed 1917 r.) był Misjonarz Oblat Maryi Niepokalanej, profesor ATK w Warszawie, ks. dr hab. Antoni Kurek (zm. 2014). Misjolog ten napisał ponad 70. haseł dla *Encyklopedii katolickiej*, wydawanej w latach 1973-2014 przez Katolicki Uniwersytet Lubelski, z czego dużą ich „część” stanowiły opracowania z zakresu historii misji Cerkwi prawosławnej. Ostatnio ukazał się natomiast artykuł Kamili Pawełczyk-Dura pt. *Misyjna działalność rosyjskiej Cerkwi prawosławnej na kontynencie azjatyckim. Chiny i Korea* („Nurt SVD. Półrocznik Misjologiczno-Religioznawczy” 53(2019) z. 1, s. 77-91. *Notabene* autorka ta ogłosiła drukiem (w prowadzonej przez niżej podpisanego serii wydawniczej „Religie Świata – Świat Religii”) dzieło pt. *Rosyjskie prawosławie w okresie wczesnosowieckim (1917-1927)*. Początek okresu wczesnosowieckiego to koniec działalności misyjnej rosyjskiego prawosławia!

Powyższa notka z zakresu informacji naukowej wskazuje na pole badawcze, które powinno być jeszcze bardziej „zagospodarowane” również przez polskich badaczy, nie tylko prawosławnych.

Dysertacja doktorska ks. Yury’ego Subatkouski’ego zasługuje na uwagę z racji na wagę podjętej problematyki, oryginalność tematu oraz jego interdyscyplinarne ujęcie. Autor opracował temat w oparciu przede wszystkim o rosyjskojęzyczne pozycje bibliograficzne. Jest to atut pracy, bowiem wskazuje ona, iż teologia prawosławna po okresie jej „zdławienia”, zniszczenia (a miejscami uśmiercenia) przez reżym komunistyczny zaczęła się odradzać, rozwijać. Jest otwarta na wyzwania dzisiejszego czasu oraz krytycznie reflektuje przeszłość. To dobry prognostyk na przyszłość, tym bardziej kiedy zauważa się „miejscami” zapaść teologii, przede wszystkim akademickiej na Zachodzie Europy oraz symptomy jej poważnego kryzysu w Polsce.

I. Tytuł, problem, cel oraz metoda pracy

W tytule dysertacji: *Миссионерская деятельность в православной и римско-католической трактовках. Аналогии и отличия* [Działalność misyjna w ujęciu prawosławnym i rzymsko-katolickim. Analogie i różnice] wyróżniamy następujące słowa

kluczowe: działalność misyjna, ujęcie prawosławne, ujęcie rzymsko-katolickie, analogie, różnice.

Według podawanej przez katolicyzm definicji misje to „zakładanie Kościoła i głoszenie Ewangelii”. Nie jest to jednakże określenie zarezerwowane dla Kościoła rzymsko-katolickiego. Wszyscy misjonarze, reprezentujący różne Kościoły i wspólnoty eklesjalne, zawsze zakładali Kościół, nawet wtedy, gdy skupiali wokół swoich stacji misyjnych (np. przy monasterach prawosławnych) niewiele osób, nieliczne rodziny, „ułamek” danej społeczności (jej biblijną „Resztę”). Głosili też zawsze Dobrą Nowinę, będącą fundamentem troski o również o czysto ludzki wymiar życia, pomoc w rozwoju, zaradzenie humanitarnym potrzebom osób cierpiących.

Określenie „ujęcie rzymsko-katolickie” jest jasne. Chodzi o prezentację stanowiska – teorii i pragmatyki misji Kościoła rzymsko-katolickiego. Wątpliwość budzić może natomiast bardzo szerokie, pojemne określenie – „ujęcie prawosławne”. Czytelnik przed podjęciem lektury dzieła zastanawiać się może, czy traktować będzie ono o misji i misjach według: Patriarchatu Konstantynopolitańskiego, czy może Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego, bądź Rumuńskiego Kościoła Prawosławnego, a może Prawosławnego Kościoła Grecji, wreszcie innych autokefalicznych Kościołów prawosławnych, w tym Kościołów na Ukrainie. Wątpliwość tę w pewnym stopniu „rozwiązuje” (choć nie do końca) spis treści.

Autor we Wstępie dysertacji z jednej strony zwraca uwagę na szczególne znaczenie zaangażowania misyjnego w życiu chrześcijanina z drugiej zaś jest świadomy niewystarczającego, wręcz „słabego” zaznaczenia tej kwestii w teologii prawosławnej (por. s. 11). Wobec powyższego tak wprost pisze o zadaniach dysertacji sformułowanych w postaci bezokoliczników: „Dać teologiczny wgląd w problematykę misji, prześledzić jej główne etapy historyczne, podjąć próbę porównania zrozumienia tego problemu przez Kościoły Wschodni i Zachodni oraz przedstawić materiał praktyczny i teoretyczny” (s. 11).

„(...) celem mojej pracy – zaznacza dalej Ks. Yury Subatkouski – jest przedstawienie, poprzez analizę porównawczą teologii i praktyki misyjnej Kościołów katolickich i prawosławnych, charakterystycznych i, jeśli to możliwe, prawidłowych wymagań co do sposobu, w jaki powinien działać prawosławny misjonarz” (s. 12).

Rozprawa ma – jak już wyżej zaznaczono – charakter interdyscyplinarny. Oprócz skupienia się na historii misji, autor nawiązywał do różnych dyscyplin teologicznych.

Praca powstała w oparciu podstawowe metody badań naukowych: analityczno syntetyczną oraz analizy i krytyki piśmiennictwa. Ks. Yury Subatkouski nie nazywa tych metod „po imieniu”. Tekst dzieła wskazuje wyraźnie na ich wykorzystanie. Doktorant podjął próbę usystematyzowania materiału. Przeprowadził jego analizę, pamiętając o złożonym i bardzo trudnym kontekście tematycznym pracy.

II. Struktura rozprawy – krytyczna ocena

Strukturę pracy wyznaczają: Wykaz skrótów, Wstęp, trzy (rozbudowane) rozdziały, Wnioski, Bibliografia, Streszczenie. Część zatytułowana „Wnioski” jest rodzajem Zakończenia.

W tym punkcie recenzji podajemy spis treści w języku rosyjskim. W dalszej części odniesiemy się do tłumaczenia tego schematu dysertacji na język polski oraz podamy uwagi krytyczne. Uwagi te dotyczą jednocześnie – przynajmniej w pewnym zakresie spisu treści w języku pracy – rosyjskim.

Rozdział I. БОГОСЛОВСКИЕ ОСНОВЫ ХРИСТИАНСКОЙ МИССИИ zawiera następujące punkty i podpunkty: 1.1. Понятие о миссии; 1.2. Тринитарное богословие и миссия Церкви; 1.3. Экклесиологическое обоснование Православной миссии; 1.4. Канонические основы Православной миссии; 1.5. Значение апостольского служения и апостольского преемства для христианской миссии; 1.6. Евангельское обоснование христианской миссии; 1.7. Духовный облик проповедника Евангелия; 1.8. Новозаветные принципы христианской миссии, а) Необходимость предварительной катехизации, б) Принцип «друг Жениха», в) Принцип «икономии», г) Благоразумие и осторожность, д) Подготовка миссионеров из среды местных христиан, е) Другие принципы.

Strukturę rozdziału II. ИСТОРИКО-КРИТИЧЕСКИЙ ОБЗОР МИССИОНЕРСТВА ПРАВОСЛАВНОЙ ВОСТОЧНОЙ ЦЕРКВИ wyznaczają następujące części: 2.1. Уникальный характер первохристианской миссии; 2.2. Становление богословия миссии в раннехристианский период; 2.3. Внешние условия пребывания Церкви; 2.4. Направленность Православной миссии в Византийский период; 2.5. Византийские миссии на примере святых Моравских братьев Кирилла и Мифодия; 2.6. Примеры Русских Православных миссий. Святой Стефан Пермский, Просветитель Зырян; 2.7. Миссионерское служение русских монастырей; 2.8. Пасторское служение Алтайского миссионера Архимандрита Макария (Глухорева); 2.9. Российско-

Американская Кампания и кадиакская миссия. Преподобный Герман Аляскинский; 2.10. Святитель Иннокентий (Вениаминов), апостол Америки; 2.11. Появляющаяся Американская миссия: а) Американская миссия: единство, б) Американская миссия: монашество, в) Американская миссия: социальное служение; 2.12. Православие и американизация; 2.13. Православное миссионерство в американском контексте; 2.14. Стратегия становления миссионерского прихода в Америке: а) Предварительный период, б) Первый период, в) Период развития и формирования, г) Период размножения; 2.15. Взгляд на восточно-азиатские миссии в лице святого Николая (Касаткина) апостола Японии; 2.16. Векторы богословия Православной миссии; 2.17. Общие принципы Православного благовестия: а) Причастность миссионера Божественной благодати, б) Понимание освящающей миссии Церкви, в) Проблема языка в миссии Церкви, г) Нравственно-психологический аспект, д) Литургический аспект, е) Организация миссии благовестия, ж) Принцип культурного обогащения просвещаемых народов.

Rozdział III. ИСТОРИКО-КРИТИЧЕСКИЙ ОБЗОР МИССИОНЕРСТВА РИМО-КАТОЛИЧЕСКОЙ ЦЕРКВИ prezentuje treść wg punktów i podpunktów: 3.1. Эволюция богословия миссии в Западной Церкви; 3.2. Индивидуализация спасения; 3.3. Причины секуляризации Западного миссионерства; 3.4. Косвенные и прямые «миссионерские войны»; 3.5. Западное монашеское миссионерство: а) Свв. Бенедикт Нурсийский и Мартин Турский и их монашеская традиция, б) Миссионерская традиция Британского острова, в) Миссионерское завоевание континента. Бонифаций Кредитонский. Франциск Ассизский; 3.6. Колониализм и миссионерство; 3.7. Завоевания общества Иисуса в языческих странах. Иезуиты в Ост-Индии, Японии, Китае и Африке: а) Миссионерское измерение ордена, б) Миссионерская деятельность Франциска Яссо де Ксавье, в) Миссионерская деятельность Роберта де Нобили, г) Миссионерская деятельность Матио Риччи; 3.8. Завоевание Нового Света; 3.9. Иезуитская республика в Парагвае 1607-1768 годах; 3.10. Оценка деятельности общества Иисуса; 3.11. Миссионерская деятельность Римо-католической Церкви в странах мира в XX веке на примере ордена «Белых отцов»: а) Положение Римо-католической Церкви в странах третьего мира, б) Организация миссионерской деятельности, в) Методология миссионерской деятельности.

W rozdziale I., którego tytuł Autor przełożył na język polski jako TEOLOGICZNE PODSTAWY CHRZEŚCIJAŃSKIEJ MISJI (s. 15-50) na początku podane zostało pojęcie „misji” (1.1), a następnie zasygnalizowano powiązanie „teologii trynitarniej i misji Kościoła”

(1.2.). W dalszej kolejności przedstawiono „Uzasadnienie eklezjologiczne dla misji prawosławnej” (W tymże tytule punktu 1.3. powinien być pominięty przymek „dla”. W języku polskim nie mówi się uzasadnienie „dla czegoś”, lecz uzasadnienie „czegoś”).

W toku dalszej analizy autor dysertacji zwrócił uwagę na „Kanoniczne podstawy misji prawosławnej” (1.4) oraz „Znaczenie apostolskiej posługi i sukcesji apostolskiej dla misji chrześcijańskiej” (1.5), by przejść do naświetlenia „Ewangelicznych podstaw misji chrześcijańskiej” (1.6). Punkt 1. 7 spisu treści przełożony został na język polski jako „Duchowy obraz kaznodziei Ewangelii” (We współczesnym języku polskim nie mówi się o „kaznodziei Ewangelii”. Bardziej poprawnym określeniem byłoby sformułowanie „głosiciel Ewangelii”, czy nawet „herold Ewangelii”).

W ostatnim punkcie tego rozdziału – 1.8. autor podał „Nowotestamentowe zasady chrześcijańskiej misji”, którymi są: a) Potrzeba wcześniejszej katechezy, b) Zasada „Przyjaciela Oblubieńca”, c) Zasada „ekonomii” (Ten punkt jest niejasny. O ile w języku religijnym starożytności chrześcijaństwa pojęcie „ekonomia” było rozumiane jako wprost odnoszące się do działania Boga, a nawet zawierało treści właściwe dla określenia spraw Bożych, ujętych jako „teologia” dopiero w II tysiącleciu, o tyle dziś ma tylko i wyłącznie konotację świecką. Należało zatem podpunkt b) z punktu 1.8 oddać jako „Zasada <<ekonomii Bożej>>”. Kolejnym zasadami zasygnalizowanymi w punkcie 1.8. są: „Roztropność i ostrożność” oraz e. „Wyszkolenie misjonarzy spośród miejscowych chrześcijan”. To z kolei zdanie nie jest w języku misjologii poprawne. Nie mówi się po polsku o „wyszkoleniu misjonarzy”, lecz „formacji misjonarzy”, bądź „przygotowaniu misjonarzy”. Na końcu tego rozdziału autor zwrócił uwagę również na f) „Inne zasady”.

Tytuł rozdziału II oddany został po polsku jako HISTORYCZNO-KRYTYCZNY PRZEGLĄD MISJI KOŚCIOŁA PRAWOSŁAWNEGO (s. 51-126). Sformułowanie „przegląd misji Kościoła prawosławnego” nie jest właściwe. Nie tylko nie mówimy po polsku „przegląd misji Kościoła prawosławnego”, ale też każdego Kościoła i każdej wspólnoty kościelnej). Bardziej poprawne byłoby inne sformułowanie tytułu tego rozdziału, np. „Wymiar [ewentualnie – Aspekt] historyczno-krytyczny misji Kościoła prawosławnego”.

Poszczególne punkty spisu treści zostały przełożone na język polski jako: 2.1. Unikalny charakter pierwszej chrześcijańskiej misji; 2.2. Formacja teologii misji we wczesnym okresie chrześcijańskim (Nie mówi się po polsku o „formacji teologii”, lecz „rozwoju teologii”, kształtowaniu się teologii”); 2.3. Zewnętrzne uwarunkowania Kościoła; 2.4. Orientacja misji prawosławnej w okresie bizantyjskim; 2.5. Misje bizantyjskie na przykładzie świętych braci morawskich Cyryla i Metodego (Święci Cyryl i Metody to – wg

polskiej teologii – Bracia Sołuńscy, a nie „bracia morawscy”; utrwalona w polskim języku religijnym nazwa Bracia Morawscy to inaczej Ewangelicka Jednota Braterska, bądź herrnhuci. Znani są też jako Morawianie lub Kościół Morawski, którego geneza sięga XVII w.); 2.6. Przykłady rosyjskich misji prawosławnych. Św. Stefan z Permu, kaznodziei Zorian (Określenie: „kaznodziei Zorian” powinno być inaczej oddane po polsku); 2.7. Służba misyjna rosyjskich klasztorów (W tymże tytule pojawił się typowy rusycyzm: „służba”. Czynność liturgiczna w prawosławiu (również w Kościele greckokatolickim) określana jest jako „służba”. Terminu rosyjskiego „służba” w odniesieniu do czynności liturgicznych czy w ogóle religijnych nie przekładamy na język polski jako „służba”. Mówimy natomiast o liturgii, Mszy świętej w jednym znaczeniu lub posłudze (tu posłudze misyjnej), lub zaangażowaniu misyjnym w drugim znaczeniu. Kolejny punkt tego rozdziału to: 8. Duszpasterstwo misjonarza Altaju, archimandryty Makarego (Głuchariewa).

Dalsze natomiast punkty odnoszą się do Ameryki: 2.9. Towarzystwo rosyjsko-amerykańskie i misja Kadiak. Wielebny Herman z Alaski; 2.10. Święty Innokentij (Beniaminow). Apostoł Ameryki (Polskim odpowiednikiem tego imienia jest Innocenty.); 2.11. Pojawiająca się misja amerykańska (To sformułowanie – „pojawiająca się” jest w ogóle niezrozumiałe. Powinno być: „Geneza i powstanie misji amerykańskiej” lub „Powstanie misji amerykańskiej”). W podpunktach tego paragrafu: a) Amerykańska misja: jedność; b) Amerykańska misja: monastycyzm; c) Amerykańska misja: służba społeczna należało skreślić (usunąć) przymiotnik „Amerykańska” („Skreślenie” to również byłoby konieczne w spisie treści po rosyjsku.); 2.12. Prawosławie i amerykanizacja; 2.13. Prawosławna praca misjonarska w kontekście amerykańskim; 2.14. Strategia formacji parafii misyjnej w Ameryce: a) Okres wstępny, b) Pierwszy okres, c) Okres rozwoju i formacji, d) Okres „rozmnożenia” (O ile sformułowania kilku wcześniejszych podpunktów można zaakceptować o tyle tytuł ostatniego podpunktu, nawet z wzięciem słowa „rozmnożenie” w cudzysłów jest absolutnie niezrozumiały.).

Punkt 2.15. Spojrzenie na misje wschodnioazjatyckie w osobie św. Mikołaja (Kasatkina), apostoła Japonii został niepoprawnie zbudowany. Nie mówi się po polsku o „Spojrzeniu na misje.... w osobie...”

Końcowe punkty rozdziału II. dotyczą teorii misji wg prawosławie to: 2.16. Wektory teologii Misji Prawosławnej („Misja Prawosławne” nie jest imieniem własnym więc nie jest uzasadniony zapis tych słów wielkimi literami.) 2.17. Ogólne zasady ewangelizacji prawosławnej: a) Zaangażowanie misjonarza Boskiej Miłości (Bardziej poprawny teologicznie były przymiotnik Bożej niż Boskiej.), b) Rozumienie misji uświęcającej Kościoła, c) Problem

językowy w misji Kościoła (Raczej „problem języka” a nie „problem językowy”), d) Aspekt moralny i psychologiczny, e) Aspekt liturgiczny, f) Organizacja misji ewangelizacji (Niepoprawne w tym kontekście sformułowanie to „misja ewangelizacji”), g) Zasada kulturowego wzbogacenia oświecanych narodów („Oświecane narody” to określenie dla polskiego czytelnika niezrozumiałe!).

Rozdział III. HISTORYCZNO-KRYTYCZNY PRZEGLĄD DZIAŁALNOŚCI MISYJSNEJ KOŚCIOŁA RZYMSKO-KATOLICKIEGO (s. 127-195) zamieszcza następujące paragrafy: 3.1. Ewolucja teologii misji w Kościele zachodnim; 3.2. Indywidualizacja zbawienia; 3.3. Przyczyny sekularyzacji zachodniej pracy misyjnej (Sformułowanie tego punktu nie jest jasne. Czy chodzi o „sekularyzację zachodnią”? Czy może o zachodnią pracę misyjną? Rzecz jest o „zachodniej pracy misyjnej”. Nie jest to jednakże poprawne w języku polskim teologiczne określenie.). 3.4. Pośrednie i bezpośrednie „wojny misyjne” (W polskiej literaturze misjologicznej nie ma mowy o „wojnach misyjnych”. Mówi się natomiast o „sporach”, np. o sporze o akomodację misyjną.); 3.5. Zachodnia zakonna praca misjonarska (Również i w tym przypadku słowo „Zachodnia” nie zostało poprawnie użyte. Czytelnik może to zdanie dwojako zrozumieć, jako: 1) pracę na Zachodzie, 2) pracę ludzi z Zachodu w różnych częściach świata, np. na Wschodzie): a) Święty Benedykt z Nursji i Martin z Tours i ich tradycja monastyczna (Nie „Martin z Tours”, lecz „święty Marcin z Tours”. *Notabene* jest to święty zarówno Kościoła rzymsko-katolickiego, jak i prawosławnego!), b) Tradycja misyjna Wysp Brytyjskich, c) Podbój misyjny kontynentu (Niejasne. Którego kontynentu?); 3.6. Kolonializm i praca misyjna; 3.7. Podbój dokonany przez Towarzystwo Jezusowe w krajach pogańskich. Jezuici we Wschodnich Indiach, Japonii, Chinach i Afryce (Słowo „podbój” dalekie jest od prawdy. Jezuici nie podbijali krajów pogańskich „ogniem i mieczem”. Jakie kraje w Afryce?): a) Wymiar misyjny zakonu, b) Działalność misyjna Francisca Jasso de Xaviera (Powinno być: Świętego Franciszka Ksawerego!), c) Działalność misyjna Roberta de Nobili, d) Działalność misyjna Mateo Ricci (Powinno być: Matteo Ricci, a jeszcze lepiej – Sługa Boży Matteo Ricci lub Ojciec Matteo Ricci); 3.8. Podbój Nowego Świata (Zdanie o militarnej wymowie! Owszem, podbój był dokonywany przez władców świeckich, konkwistadorów, ale nie przez duchownych i misjonarzy.); 3.9. Republika Jezuitów w Paragwaju, 1607-1768 (Może lepiej: Redukcje paragwajskie...) 3.10. Ocena działalności Towarzystwa Jezusowego (To zdanie o wielkim stopniu ogólności!); 3.11. Działalność misyjna Kościoła Rzymsko-katolickiego (Jest: Rzymsko-katolickiego, ma być: rzymsko-katolickiego.) w krajach świata w XX wieku na przykładzie Zakonu

„Białych Ojców” (Powinno być: na przykładzie Zgromadzenia Misjonarzy Afryki – Ojców Białych): a) Pozycja Kościoła Rzymsko-katolickiego w Trzecim Świecie (Słowo „Pozycja” nie jest tu „zręcznie” użyte. Przymiotnik „Rzymsko” winne być zapisany małą literą”), b) Organizacja działalności misyjnej, c) Metodologia działalności misyjnej.

IV. Ocena formalna i merytoryczna

Strona formalną dysertacji można zaakceptować. Autor poznał zasady edytorstwa naukowych tekstów. Język pracy jest komunikatywny. Analiza problematyki przeprowadzona została tak, że zrozumieć ją może niekoniecznie znawca teologii, czy filozofii.

Przypisy skonstruowane zostały zasadniczo poprawnie. Jawią się jednakże w dysertacji strony bez odwołań, co w pracy naukowej – opartej na źródłach i literaturze pomocniczej (raczej) nie powinno mieć miejsca. Są się też stronice, na których podawana jest tylko jedna notka bibliograficzna.

Autor dysertacji ks. Yury Subatkouski w dysertacji *Миссионерская деятельность в православной и римско-католической трактовках. Аналогии и отличия (Działalność misyjna w ujęciu prawosławnym i rzymsko-katolickim. Analogie i różnice)* chciał – tak uważamy – możliwie dużo powiedzieć (napisać). Zważywszy na brak literatury z zakresu teorii i pragmatyki misji w języku rosyjskim zamiar ten można zrozumieć. Co więcej, aż do przełomu XX i XXI w. wiele tematów teologicznych analizowanych było w prawosławiu w ramach teologii biblijnej, dogmatycznej, czy moralnej. Traktaty teologiczne, wyspecjalizowane w badaniach określonych aspektów prawd wiary, znane w katolicyzmie od dziesięcioleci, w prawosławiu nie występują. Dopiero „teraz” zaczyna się kształtować np. prawosławna nauka społeczna, która już w załączku koncentruje się na innych zagadnieniach niż te podejmowane przez dziesięciolecia przez katolicką naukę społeczną (społeczną naukę Kościoła).

Zauważyć w końcu trzeba brak konsultacji między prawosławiem i katolicyzmem oraz *vice versa* w określenia celu i zadań oraz przedmiotu i metod badawczych określonych dyscyplin teologii. Na pewno jest to rodzaj „szkody” dla jednej i drugiej tradycji eklesjalnej.

Wniosek powyższy znajduje eksplikację w ocenianej dysertacji. Autor prezentuje działalność misyjną w ujęciu rzymsko-katolickim. Przedmiotem badań nie są jednakże dokumenty Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, odnoszące się wprost i bezpośrednio do działalności misyjnej. A dobrze by było gdyby autor również je przeanalizował. Istnieją wszakże liczne konstatacje papieży, odpowiednich dykasterii Stolicy Apostolskiej,

sekretariatów oraz rad papieskich odpowiedzialnych wprost i bezpośrednio za misji, które nie tylko warto, ale trzeba zauważyć.

W dysertacji podjęta została analiza działalności misyjnej niepodzielonego Kościoła. Autor omówił szereg kwestii teologicznych związanych z działalnością misyjną Kościoła pierwszego tysiąclecia. Poświęcił znaczną uwagę pisarzom wczesnochrześcijańskim oraz tradycji teologicznej epoki starożytności i średniowiecza. To duże osiągnięcia autora.

W pracy pojawiło się jednakże szereg kontrowersyjnych tez, np. ta mówiąca o św. Ignacym Loyoli i zakonie jezuitów: „Под его руководством, маленькая группа преданных учеников выросла в централизованную организацию военного типа, рассматривавшую преданность папе и Римской Католической Церкви как свой наивысший идеал и долг”. [„Pod jego kierownictwem [św. Ignacego Loyoli] niewielka grupa oddanych uczniów wyrosła na scentralizowaną organizację wojskową, która za swój najwyższy ideał i dług uważała oddanie papieżowi i Kościołowi rzymsko-katolickiemu.”] (s. 158).

V. Uwagi krytyczne

Nie tylko recenzent, ale i czytelnik – znając język rosyjski – zgłębiający tekst ks. Yury’ego Subatkouski’ego zauważy walor pracy, ale też i jej „niedociągnięcia”. Niektóre z nich zostały już wypunktowane powyżej.

Wróćmy w tym miejscu recenzji do tytułu rozprawy doktorskiej. „Wskazywanie” na analogie i różnice w koncepcji misji i jej realizacji przez Cerkiew prawosławną i Kościół katolicki miałoby wyjątkowy walor, gdyby wpierw – w osobnej pracy – omówione zostało całe spectrum dzieła misyjnego prawosławia, a następnie – w kolejnej książce – stanowisko Kościoła rzymsko-katolickiego.

W rozprawie doktorskiej jej autor opisał metodologię działalności misyjnej Towarzystwa Jezusowego, zakonu, który był od swoich początków potężną „siłą” intelektualną Kościoła katolickiego i który prowadził na wszystkich kontynentach szkoły, kolegia, uniwersytety. Autor wątku szerzenia oświaty, wiedzy, promocji nauki przez jezuitów w dysertacji swojej nie rozwinął. Zresztą baza źródłowa, na której się oparł „mówiąc” o jezuitach i ich oceniając była nad wyraz skromna.

Inną instytucją misyjną, na której skupił się doktorant było Zgromadzenia Misjonarzy Afryki, którego członkowie potocznie zwani są Ojcami Białymi. Działalność tego zgromadzenia (nie zakonu!) w Afryce jest wyjątkowa. Kontynent ten w dużej mierze był

ewangelizowany przez Ojców Białych. O ile jesteśmy zorientowani fragment dysertacji traktujący o Misjonarzach Afryki jest jednym z nielicznych opracowań w języku rosyjskim (na razie w pracy na prawach rękopisu) mówiących o tejże misyjnej instytucji, mającej szczególne zasługi na polu dialogu chrześcijańsko-muzułmańskiego.

Zwrócenie uwagi na powyższe dwie instytucje zaangażowane w prowadzenie działalności misyjnej jest w pełni uzasadnione. Można było jednakże bardziej skoncentrować się w dysertacji na metodologii misji wg tych, ale też i innych katolickich podmiotów misji.

Punkt II. niniejszej recenzji nosi tytuł „Struktura rozprawy – krytyczna ocena”. Powróćmy w tym miejscu do tegoż spisu treści. Tłumacz, dokonujący przekładu tekstu tegoż „spisu” z języka rosyjskiego na polski chyba nie był zorientowany w terminologii teologicznej. Świadczą o tym lapsusy językowe. Mógł to być – co wydaje się wielce prawdopodobne – tzw. tłumacz automatyczny, np. dostępny pod tym: <https://www.deepl.com/translator> (bądź innym adresem). Streszczenie dysertacji powinno być z kolei poddane solidnej adiustacji polonistycznej.

Jednym z kontrowersyjnych pojęć, które przyjmuje autor jest „ideologia”. Na s. 26 pisze o „cyrylo-metodiańskiej ideologii”. Termin ten ma zdecydowanie pejoratywne znaczenie. Wskazuje na zniewalanie określonych społeczeństw przez sprawujących władzę przez manipulację określoną nauką, poglądami, doktryną. Święci Bracia Sułunscy – Cyryl i Metody na pewno nie zniewalali adresatów swojej misji!

W tekście rozprawy „zjawiają” się od czasu do czasu terminy (raczej zbitki pojęć) pisane alfabetem łacińskim, które: 1) nie wiadomo po co znalazły się w tekście; 2) zostały błędnie zapisane (np.: *PropagandaderTat*, s. 54; *DepartmentofEvangelization*, s. 94; *ChurchPlantingGrant*, s. 95; *Deusvult*, s. 139, itd.).

Św. Metody, jak pisze autor dysertacji „odbywał także podróże apostolskie poza Morawy do Polski Krakowskiej (...)” (s. 61), W historiografii polskiej nie występuje nazwa „Polska Krakowska”. To poważny błąd, który nie powinien w pracy się pojawić.

Rajmund Lull nie był franciszkaninem (s. 152), lecz tercjarzem franciszkańskim. To istotna różnica!

Od s. 102 do końca pracy brak jest zgodności paginacji tekstu z paginacją zaznaczoną w spisie treści. Pojawiło się „przesunięcie” numeracji o jedną stronę, co oznacza, iż punkt. 2.15, który powinien rozpocząć się na s. 103, pojawił się na s. 102.

W dysertacji znalazła się oznaczona liczbą pusta strona (s. 2). To symboliczna – wg niżej podpisanego – niewypełniona tekstem strona „mówi”, iż nie wszystko w dysertacji zostało do końca wypowiedziane...

VI. Tezy do dyskusji

Obrona pracy doktorskiej jest nie tylko dyskusją nad rozprawą, wskazywaniem na jej walory oraz też krytyką, ale stanowi rodzaj „areopagu” naukowego, na którym doktorant ma wykazać się pogłębioną wiedzą z zakresu kierunku swoich badań. Wobec powyższego przedstawiamy następujące tezy prosząc o ustosunkowanie się do nich:

- 1) Misyjna działalność rosyjskiej Cerkwi prawosławnej w Chinach i Korei. Geneza i rozwój oraz problemy i trudności.
- 2) Encyklika *Redemptoris missio* Ojca Świętego Jana Pawła II o stałej aktualności posłania misyjnego Kościoła [rzymsko-katolickiego]. Analiza treści dokumentu i jego wyzwanie ekumeniczne.
- 3) „Teren kanoniczny” – geneza pojęcia, sens, kontrowersje.

Wniosek

Rozprawa doktorska ks. Yury’ego Subatkouski’ego stanowi wkład w rosyjskojęzyczną refleksję z zakresu teorii i pragmatyki misji, ekumenizmu oraz w ogóle teologii. Autor dysertacji zrealizował cel określony we Wstępie rozprawy.

Przygotowanie rozprawy na pewno nie było łatwe, tym bardziej, iż brak jest w prawosławnej literaturze przedmiotu pewnych prac wzorcowych, które były rodzajem „drogowskazu” – „przewodnika” przydatnego w jej realizacji tematu.

Stwierdzam, iż dysertacja doktorska *Миссионерская деятельность в православной и римско-католической трактовках. Аналогии и отличия* [Działalność misyjna w ujęciu prawosławnym i rzymsko-katolickim. Analogie i różnice] spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim. Przedkładam Radzie Wydziału Teologicznego Chrześcijańskiej Akademii Katolickiej w Warszawie wniosek o dopuszczenie ks. Yury’ego Subatkouski’ego do dalszego toku przewodu doktorskiego.

Prof. zw. dr hab. Eugeniusz Sakowicz

Warszawa, 26 października 2019 r.